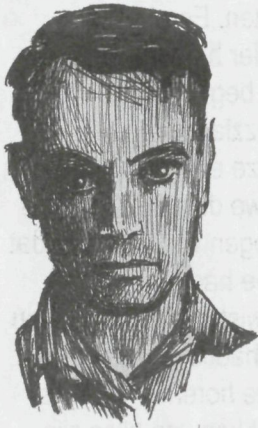

Uit het dagboek van dhr.M. Werterbroek

zelfportret

...maar de meesten luisterden stiekem naar de Engelse zender en de illegale pers gaf berichten die in de officiële lezingen niet te vinden waren. Het ondergronds verzet raakte beter georganiseerd en deed soms spectaculaire overvallen, die echter dan weer met represailles tegen de burgerbevolking werden beantwoord.

Zo was zowat de toestand in het begin van 1943 toen ik op zaterdag 6 februari met het weekend naar den Bosch ging waar ik bijlessen gaf om de kost te verdienen, maar ondertussen eerst nog even in Utrecht het Spaanse college van Van Dam ging volgen. dat was mijn gewoonte in die tijd.

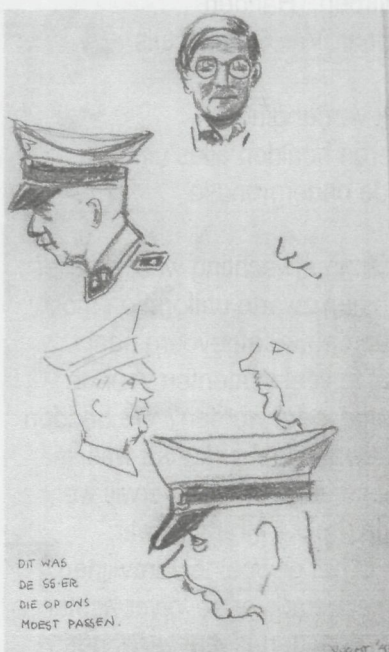
Ik had toen een half jaar college Spaans gelopen bij Van Dam die wel een goed docent was maar vaak wat teatraal zichzelf stond te beklagen dat hij zijn tijd verbeuzelde met dit soort elementaire college Spaans terwijl hij beter lexicologisch werk kon doen. Hij was dan ook niet gemakkelijk en men behoorde wel goed bij te zijn. Op deze zaterdag was hij weer bezig toen plotseling de deuren van de collegezaal open werden gegooid en een stel NSB-ers met getrokken pistool binnen stormde onder de uitroep: "Handen omhoog". Volslagen verbaasd door deze operette-achtige overval stonden wij daar, Van Dam inclusief, met onze handen omhoog.

De NSB-ers waren wat nerveus en wisten blijkbaar niet goed hoe het draaiboek verder ging.

Sommigen begonnen de studenten te fouilleren op verboden wapenbezit. Anderen haalden alles uit de boekentassen om te zien of er verboden lectuur of geheime instructies van de ondergrondse inzaten.

Alles natuurlijk zonder enig resultaat maar ondertussen stonden wij maar te staan in afwachting waar dit alles toe zou moeten leiden. Van Dam smoesde wat met een paar van die jongens in hun zwarte uniform en mocht na enig gesmoes weggaan. Maar wij moesten nog een tijdje wachten en toen werden wij afgevoerd naar autobussen die op het Domplein voor de universiteit klaar stonden. Er ware veel te veel studenten voor de beschikbare plaatsen zodat het merendeel moest staan. Waar zouden we heen gevoerd worden? We hadden geen idee wat ons boven het hoofd hing, noch ook wat de reden voor deze merkwaardige vertoning was. Maar veel goeds zou het wel niet zijn, daar waren we langzamerhand wel gewend aan geraakt. Terwijl we door Utrecht wegreden wisten nog enkelen te ontkomen door bij een bocht in de drukke straten, waar langzaam gereden werd, de deur open te gooien en naar buiten te springen en in het gewoel te verdwijnen. Natuurlijk stopte de bus op het alarm van de bewakende NSB-ers die er weer met getrokken revolver achter aan gingen. Natuurlijk weer zonder resultaat. Het was een echte Wildwest film. Wij ondertussen, verwonderd, verder. Zeker meer dan een uur gereden tot wij het concentratiekamp van Vught binnen reden. Ik kende daar de omgeving natuurlijk heel goed. Ik had er vroeger overal rondgezworven. We moesten uitstappen en netjes door de straten tussen de barakken in het gelid marcheren naar een viertal barakken - twee onder een dak - die tussen zich een afgesloten ruimte hadden. Daar werden we naar een van de barakken gedirigeerd. Er was daar plaats voor tweehonderd personen. Alles was er uiteraard erg primitief. Een slaapzaal met houten britsen met strozakken. Drie boven elkaar. Een sanitaire afdeling met zes wasbakken en zes WC's, zonder bril, zonder toiletpapier, zonder afscheiding. Men zat er letterlijk publiek te kakken. En een verbijfsafdeling met houten banken en lange tafels, die de hele ruimte vulden en die krap plaats boden aan de twee honderd mensen die er in ondergebracht waren. Er waren nog meer auto bussen aangekomen met studenten uit

Utrecht. Want er waren nog andere colleges aan de gang geweest. (In die tijd werkten we zaterdagsochtends nog gewoon of het een door de weekse werkdag was). Er waren zelfs twee studenten bij in jacquet. Rechten studenten die juist examen aan het doen waren en die nu in hun jacquet in het kamp zaten. Een hoogst ongewoon gezicht. De ene had juist zijn examen achter de rug en was geslaagd, de ander had net moeten beginnen en was door dit intermezzo lelijk gehandicapt. Maar ook drie andere barakken begonnen zich te vullen met studenten uit Wageningen, Amsterdam en Delft. Het was dus duidelijk een razzia die tegen de studenten gericht was, maar merkwaardigerwijs waren er ook op een onverklaarbare wijze een paar burgers bij betrokken geraakt, voornamelijk uit Rotterdam. Niet veel, een handjevol. Daar zaten we dan. Het was ons volslagen onduidelijk waarvoor en wat men verder met ons van plan was. Bovendien kregen we de indruk dat men in het kamp ook verrast was met onze komst. Het was ondertussen namiddag en we hadden wel trek, maar we kregen niets te eten. Er liep wel een bewaker rond, een oude SS-er, maar die wist ook niks. Het zou maandag worden voor we voor het eerst wat te eten kregen. De eerste dag was nogal chaotisch. We zaten daar op een kluitje terwijl het merendeel vreemden voor elkaar waren. We kregen niets te horen en niets te zien. Er hing de onheilspellendheid van het onbekende lot dat ons te wachten stond. Het kon van alles zijn. We hadden de indruk dat we als gijzelaars voor het een of ander waren opgepakt. Wat dat was wisten we niet en ik zou er ook niet achterkomen. Pas onlangs is het me uit latere geschiedschrijving duidelijk geworden dat op de dag te voren generaal Seyffardt, de bevelhebber van het Nederlandse Vrijwilligerslegioen door het Nederlandse verzet was neergeschoten. Als represaille voor de dood van Seyffardt werden de razzia's op studenten uit Amsterdam, Utrecht, Delft en Wageningen uitgevoerd.

Als een reactie hierop (maar dat wisten we natuurlijk niet) kwamen de universiteiten stil te liggen. Daar zaten we dan. Het was niet koud maar februari is natuurlijk toch nog een winterse maand. We hadden een strozak, maar geen dekens. Iedereen sliep dus maar met zijn kleren aan, eventueel met een jas erover. Bovendien was de eerste nacht, waarschijnlijk ook doordat het velen toch op de zenuwen werkte, nogal rumoerig. Er werden overal opmerkingen in de trant van een soort galgenhumor gemaakt, die weer tot verdere opmerkingen aanleiding gaven. Er was wat nerveuze hilariteit vanwege de groteske situatie. Anderen die daardoor niet konden slapen uitten zich geprikkeld en kregen weer gevatte antwoorden. Kortom, het was een bende en ik dacht: 'het is hoognodig dat er hier wat leiding komt'. Die zou er de volgende dag dan ook komen. We moesten 's-morgens aantreden op een groot exercitieveld midden in het kamp. In een carré. Amsterdam, Utrecht, Wageningen, Delft ieder aan een kant. Ik hoorde bij deze gelegenheid, omdat ik in Utrecht opgepakt was, bij Utrecht. Het had natuurlijk enige voeten in de aarde voordat we keurig in het gelid stonden zoals de Duitsers dat zo graag zien.

Maar toen het dan zover was kregen we geen nadere bijzonderheden te horen. Alleen vertelde de officier ons dat er voor elke barak een Stubeälteste moest komen. Of degene die Stubeälteste wilde zijn een stap naar voren wilde doen. Ik overwoog of ik het wilde doen. Ik vond wel dat er goede leiding moest komen en ik dacht dat ik dat het best zou kunnen geven, maar als er iemand anders het wilde doen dan vond ik het best. Maar niemand trad bij ons naar voren. Derhalve herhaalde de officier met stemverheffing zijn verzoek. Ik stapte naar voren want anders zou er natuurlijk iemand aangewezen worden. We konden toen weer naar onze barakken terug. Daar klom ik op een tafel en sprak het volk toe: "Ik ben zojuist als verantwoordelijke voor deze barak aangesteld. Ik heb mij daarvoor gemeld omdat deze Duitsers met hun Führerprincipe vinden dat overal iemand de leiding moet hebben die verantwoordelijk kan worden gesteld. Naar de kampleiding toe ben ik dus

de verantwoordelijke. Maar wij onder ons hebben daar natuurlijk een ander, meer democratisch idee over. Vandaar dat ik voorstel dat wij, op democratische wijze, een raad van zes personen uit ons midden zullen kiezen, die met mij de leiding vormen, ook al blijf ik naar buiten toe de verantwoordelijke persoon. Maar omdat wij elkaar onvoldoende kennen meen ik dat we ons eerst onderling moeten beraden om kandidaten te stellen die ons eerst de beginselen die zij voorstaan zullen uiteenzetten, opdat wij zo tot een verantwoorde keuze van ons bestuur kunnen komen dat zich regelmatig in volksvergaderingen tegenover het volk zal kunnen verantwoorden over het beleid.

Dit viel in goede aarde en weldra was men druk bezig met de voorbereiding van de verkiezingspropaganda. Ik regelde ondertussen wat kleinere zaken.

Het bleek dat de semi-arts Dupuis de verstgevorderde was op medisch gebied in ons midden en ik benoemde hem daarom tot barakarts. Later werd een apart gedeelte ingericht als ziekenboeg en een Rotterdamse binnenhuisarchitect, die toevallig ook opgepikt was, meldde zich al direct bij mij omdat hij 'hoofdzuster' wilde worden. Hij bond zich een zakdoek als verpleegsterssluiertje om het hoofd en sprak sedert dien alleen nog maar met een falsetstem. Ik denk dat hij homofiel was. In ieder geval was hij voor de functie geknipt. Hij liep altijd wat heupwiegend achter de 'dokter' aan met een opschrijfboek om aantekeningen te maken bij de grote visite en speelde zijn rol met zoveel overtuiging dat iedereen in hem inderdaad een echte hoofdzuster zag. Ook probeerde hij wat verlegen en tersluiks met de dokter te flirten, zodat men er een hele doktersroman achter kon vermoeden. Het waren dit soort dingen die de stoom van de ketel namen. Men vergat dat men in een concentratiekamp zat met een onzekere toekomst en stortte zich in een gespeelde actualiteit. Weldra verschenen er papieren aan de wand met oproepen om op bepaalde kandidaten te stemmen met parodiërende argumenten. Des avonds, tijdens de volksvergadering werden er speeches gehouden, echte verkiezingsreden, soms met een waar

demagogisch talent. Ik herinner me een kandidaat die zijn toespraak als volgt begon: "A speech should be like a girls skirt: short, fascinating but still hiding the subject". En ook een van de juridische studenten in jacquet verhief zich. Zijn jacquet waar hij in sliep op zijn strozak was geleidelijk geheel verformfaaid en hij zag er uit als een klassieke landloper. Toch betoogde hij dat de aanwezigheid van een jacquet in het bestuur meer luister bij zou zetten en dat het ondenkbaar was dat er niet minstens één jacquet aan de bestuurstafel zou zitten. Hij werd op deze overtuigende argumentatie dan ook verkozen. Elke avond werd er volksvergadering gehouden waarin mededelingen van de zijde van het bestuur werden gedaan, meestal bij monde van mij en waar men daarop kon vragen stellen, opmerkingen maken, tegenvoorstellen doen, kritiseren enz. Na de hele verkiezingsprocedure, was er dus een gekozen bestuur gekomen, die samen met mij aan het hoofd van de barak aan de bestuurstafel zat. Er kwamen bij ons natuurlijk regelmatig mensen 'uit het volk' aanlopen om van alles te vragen en te overleggen. Wat de leiding van het Kamp betreft merkten we weinig van ze. We werden aan ons lot overgelaten. We moesten op ons territorium blijven, maar verder konden we doen wat we wilden. We maakten daaruit op dat we de status van gijzelaar hadden. Dat bleek ook weldra doordat we post kregen en we zelfs pakjes mochten ontvangen.

We hadden op de derde dag te eten gekregen. Een soort brij van aardappelen, kool of wortels met water. Om te eten uit een grote kom met een ijzeren lepel. Er moest een ploeg komen die regelmatig het eten in de

keuken moest gaan halen in gamellen en deze gamellen moesten schoongemaakt weer terugbezorgd worden. Ondertussen had ik ook overleg en contact met de Stubeältesten van de andere barakken. We wisselden ervaring en diensten uit. Vooral Delft was praktisch. Als een lamp het niet deed of er een ander euvel was riepen we altijd de ingenieurs erbij. Die hadden natuurlijk niet zoveel materiaal en gereedschap, maar ze werden belast met het halen van eten en kwamen zo door het hele kamp en hadden weldra door waar er iets te organiseren viel. Men leerde dan ook vrij snel te leven in het 'univers concentrationnaire'. Het is een merkwaardige wereld die als een eiland geïsoleerd in de werkelijke wereld bestaat, met eigen wetten en een eigen praktijk, die toch een afschaduwing van de grote wereld is. Alleen primitiever en grimmiger. Bij ons had het echter bovenal een ludiek aspect. Wij speelden een leven dat we zelf creëerden. Al gauw hadden we een volksuniversiteit opgericht en werden er lezingen gehouden over allerlei vaak heel interessante onderwerpen. Ikzelf hield een serie lezingen over de ontwikkeling van de moderne natuurkunde waar veel belangstelling voor was. Maar er waren ook merkwaardige lezingen.

Bijvoorbeeld Crol had aangekondigd dat hij een lezing wilde houden over het paard. De lezing werd steeds aangekondigd voor een bepaalde tijd maar kort te voren weer uitgesteld omdat Crol steeds weer een andere reden had om er nog niet klaar mee te zijn. Hij beloofde het net zolang als de Groene altijd beloofde de volgende week iets over de axolotl te schrijven. Op den duur was het het interessantste te weten waarom de lezing weer werd uitgesteld. Maar na vele weken is het er tenslotte toch van gekomen. Ik herinner mij hoe Crol, met een stijf kuifje en een pedant snorretje, zeer ernstig en plechtig zijn lezing begon met de mededeling: "Men kan bij het paard een onderscheid maken tussen hengsten en merries" en dit gegeven heeft hij dan nader uitgewerkt.

Toen we pakjes mochten ontvangen werden we door vrienden, familieleden en bekenden overstelpt met allerlei goede, eetbare of praktische gaven. Het leek op den duur wel een surpriseavond. Als de pakketpost met ladingen binnenkwamen werd het volk bijeengeroepen en werd alles gedistribueerd. Wel was er een clause door het bestuur gemaakt dat de etenswaren eerst de barakarts moest passeren opdat die er dieet zaken uit kon halen voor zijn patiënten. Zo hadden we een geelzuchtpatient die geen vet en vooral bladgroenten moest hebben. Voor het overige was de briefpost wel gecensureerd. Alle brieven waren opengemaakt. Maar er waren toch wel clandestiene berichten gebakken in cake of brood, waardoor we een beetje op de hoogte werden gehouden van wat er buiten het kamp gebeurde. We begrepen dat de universiteit stillag en dat er aan alle kanten werd gewerkt om ons vrij te krijgen. Met de pakjes ontstond een nieuw probleem wat we met de verpakking moesten doen. Daarom werd een wedstrijd uitgeschreven wie het fraaiste kunstvoorwerp kon maken van waardeloos materiaal. Iedereen leefde zijn creativiteit uit in wonderbare objects d'art en toen alles klaar was werd er een grote tentoonstelling gehouden met een vernissage. Er werd een inleiding gehouden over de kunst van het banale. Er waren rondleidingen en bij elk kunstvoorwerp werd een diepzinnige beschouwing over de diepere betekenis ervan verstrekt. Maar op een nacht bleek dat één van de waardevolle voorwerpen van waardeloos materiaal gestolen was. Er ontstond een enorme opwinding hierover. Het verdwenen object was een poppetje dat ergens aan een spijker had gehangen en dat daarom de naam 'Barbertje' gekregen had (want Barbertje moet hangen). Er werd nu direct een grootscheepse speuractie naar Barbertje ingezet. Een detectivebureau dat zich ad hoc gevormd had, werd in de arm genomen. Er werden voortdurend communiqués uitgegeven omtrent de gang van zaken. En na enige tijd werd er weer een

overichtstentoonstelling gehouden van alles wat men in verband hiermede ontdekt had en wat tot de oplossing van deze geheimzinnige verdwijning bij zou kunnen dragen. Het was alles hot news. Ik herinner mij van de tentoonstelling alleen nog maar de voetafdruk van de dief die in een schoendoos met aarde te aanschouwen was. Maar tenslotte was het toch zover dat er een verdachte was en toen werd er een hele rechtzaak van gemaakt waar de juridische studenten zich in uit konden leven. We kozen voor een jury-rechtspraak omdat dat weer eens iets anders was.

Er was een heuse rechtbank met advocaten en gerechtsdienaars en natuurlijk de publieke tribune waar de rest van het volk de ontknoping van deze schaking van Barbartje met spanning volgde. Het heeft alles bijeen een paar dagen geduurd. Natuurlijk waren er andere dingen. Onze cipier was een oudere, vrij gemoedelijke, SS-er die van de hele zaak zoals het met ons toeging, niets begreep. Met name de hoofdzuster die haar travestierol in een steeds volmaaktere uitrusting speelde, ging zijn verstand van wat hij zich bij een concentratiekamp voorstelde, geheel te boven. Maar het moest er wel netjes bij ons uitzien want

daar was hij weer verantwoordelijk voor en het bleek dat men met de lucifers en de sigarettenpeuken in de open ruimte tussen de beide dubbelbarakken te luchthartig omsprong. Dat kon zo niet. Er moest een grote schoonmaak gehouden worden zodat alles weer blitzblank und sauber was. Een rotwerk om dat allemaal weer uit het losse zand bijeen te zamelen. Maar we maakten er weer wat van.

Ik organiseerde een speciaal comité, die alle gevonden lucifers en sigarettenpeuken centraal registreerde. Ieder ging dus op zoek en wie wat gevonden had bracht dat naar het centrale reinigingscomité. Hierbij was er een speciale beloning uitgelooft voor de vinder van de 500ste lucifer. Crol bleek dat te zijn. Crol van het paard. Er werden officiële speeches gehouden voor het verzamelde volk waarin gestipuleerd werd hoe belangrijk het was dat alles blitzblank und sauber was.

500e lucifer

En Crol werd toegejuicht. De brave SS-er schudde zijn hoofd toen hij zag wat zijn opdracht had losgemaakt. Bovendien werden nu voortaan in de kale bomen die er wat spaarzaam stonden aan touwtjes blikjes gehangen op een artistiek verantwoorde wijze. Ook hier werd veel werk van gemaakt maar onze SS-er vond dat dit te gek werd. Ik kon hem echter overtuigen dat het ophangen van asbakken de effectiefste manier was om voortaan dit gebied blitzblank und sauber te houden. Zo gingen de weken voorbij zonder dat er duidelijkheid kwam hoewel geruchten gingen dat we waarschijnlijk weer vrijgelaten zouden worden en dat de universiteiten weer zouden beginnen maar dat iedereen een loyaliteitsverklaring zou moeten ondertekenen. We vergaderden daarover en besloten om die loyaliteitsverklaring niet te tekenen.

Er waren natuurlijk ook de dagelijkse huishoudelijke bezigheden. Er waren op de duur paardendekens voor ons gekomen en die moesten regelmatig uitgeklopt worden buiten. De banken en tafels werden regelmatig schoongemaakt. Maar bovendien waren er naast alles dat moest en dat goed georganiseerd was geraakt en alles wat kon en mocht zoals de door onszelf gecreëerde activiteiten, die ook veel tijd in beslag namen, toch ook nog wel een beetje vrije tijd dat ieder op zijn eigen wijze kon besteden. Men zat wat in de schrale voorjaarszon of las een boek.

Er waren er die een kapperswinkel waren begonnen. Ik placht wat te tekenen want ik had gelukkig, zoals gewoonlijk, mijn schetsboek en tekenpen met oostindische inkt bij me. Dat was iets dat, sedert ik in Amsterdam was, gewoonte was

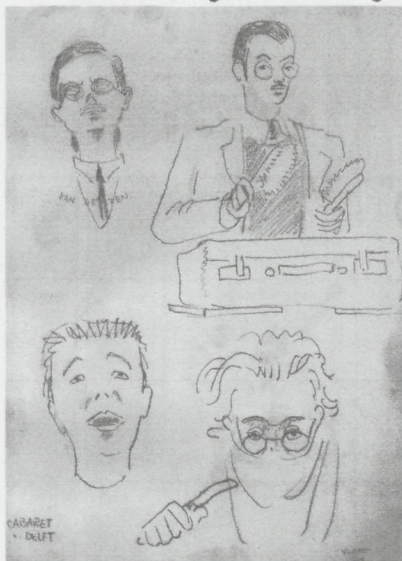

geworden. Het was overigens interessant om de groepdynamische ontwikkelingen te volgen van een groep mensen die elkaar niet kennen en zonder doel bij elkaar gezet werden op een beperkte ruimte en die blijkbaar een bepaalde wetmatigheid volgden. Ik bekeek dat zo eens en probeerde dat te analyseren. Ik hield dan elke zaterdagavond voor het verzamelde volk een soort five-minutes-talk die overigens meestal wel een kwartier of langer duurde, waarin ik die analyse van de ontwikkeling van de groepsgeest als een soort collectief gewetensonderzoek voordroeg en wat een enorme belangstelling had. Men zat daar ademloos naar te luisteren en niemand wilde het missen. Ik vond het zelf ook verrassend wat ik op deze wijze leerde. Na een eerste week van onwennigheid en oriëntatie ontstaat er een merkwaardige wederzijdse interesse en tolerantie die weer gevolgd werd met groepsvormingen en wederzijdse argwaan die tot regelrechte achterdocht met latente en soms openlijke conflicten kon leiden. Het was zaak dat in de hand te houden. Met name speelde dat op het gebied van levensovertuiging en godsdienst. Wij hadden bij onze groep ook een paar geestelijken. Om precies te zijn waren er twee Jesuïeten en twee Fransiscanen.

En die begonnen, toen ze miswijn opgestuurd hadden gekregen direct met missen te lezen. Dat werd besproken dat ze dat zouden mogen doen. En daar was aanvankelijk van protestantse zijde een genuïne belangstelling voor om dat ook eens mee te maken waarop de paters met missionaire ijver begonnen met alles uit te leggen en er hele verhandelingen over te houden. Maar deze oecumenische sfeer werd later weer vertroebeld doordat de paters te ijverig waren en de protestanten vreesden dat men hen trachtte te bekeren en meenden dat de katholieken (ik was tenslotte ook katholiek) weer eens naar de hegemonie streefden. Zodat ik in mijn zaterdagavond overzicht, waarin ik de weken altijd namen gaf naar het opvallendste gebeuren, na de oecumenische week ook de week van de godsdienstoorlogen moest bespreken. Dit had alles een kathartisch effect en dat was wel nodig om binnen een dergelijke gedwongen gemeenschap waaraan men niet kon ontkomen de spanningen binnen aanvaardbare grenzen te houden. Maar er was gelukkig een samenspel en wel met Wim Krayenhof. Hij was oorspronkelijk een indologiestudent maar was in de oorlog maar overgegaan

naar rechten omdat de indologische afdeling te Leiden opgeheven was. Hij was heel scherpzinnig en geestig. Hij had een belangrijke rol in het ondergronds verzet, wat we echter toen niet wisten. Hij had echter mijn tactiek heel zuiver aangevoeld en speelde daarop in door al het gemurmureer dat hij onder het volk merkte in de dagelijkse avondvergadering ter sprake te brengen op een licht gecharcheerde wijze en zich daarbij "His Majesty's most loyal opposition" te noemen. Op deze wijze kwamen in het verborgen smeulende onbehagelijkheden toch ter sprake en werd voorkomen dat ze tot hinderlijke spanningen zouden ontvlammen. We hadden er met elkaar nooit over gesproken. Wim zorgde ervoor dat hij, als stem van de oppositie, nimmer werd ingelijfd bij het 'bestuur' en ieder zag ons beiden als tegenstanders waarbij Wim zijn kritiek uitte op bestuursbeslissingen of maatregelen. Maar ik denk dat weinigen in de gaten hadden dat dit een subtiel

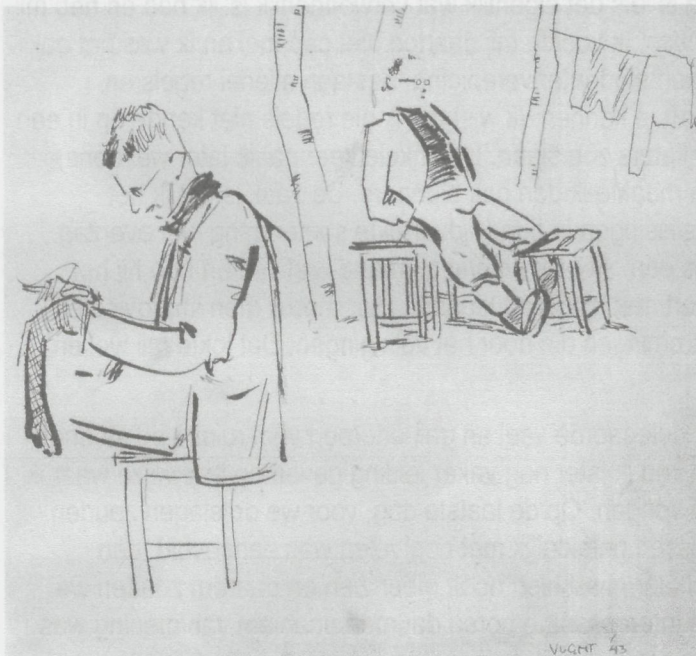
gecoördineerd spel was om het geheel in balans te houden en dat wij zonder enig scenario meteen elkaar begrepen en op elkaar inspeelden. En ik denk dat we er beiden veel plezier aan beleefden om onze rollen op een overtuigende wijze te spelen en dat we erdoor veel waardering voor elkaar kregen. Later, toen we in Djakarta op doorreis naar Flores, met de Oranje aankwamen stond hij daar omdat hij bij de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij werkend op dat moment onze namen op de passagierslijst had gezien. Hij leidde ons door alle formaliteiten heen. Nog veel later blijkt hij een van de Nederlandse Captains of Industry te zijn geworden. Ik vond het avontuur in Vught heel boeiend. Ik leerde er veel van en het bleek achteraf dat velen mijn leiding, die ik er met veel plezier gaf, zeer op prijs gesteld hebben. Ik denk ook dat het in onze barak veel beter ging dan in de andere ofschoon die ook wel leuke dingen hadden. Zo had Delft bijvoorbeeld een cabaret dat door de vier barakken op tournee ging en best wel aardig was.

Dat mij dat leiding geven in dit geval zo goed afging is iets dat eigenlijk wat verwonderlijk is. Ik had en heb mij altijd verre gehouden van wat een officieel bestuur was. Ik voelde mij daartoe niet capabel en ik was het ook niet. In een officieel bestuur, al was het maar van een studentenvereniging, bestaan allerlei regels en gewoonten die men in die functie verondersteld wordt te kennen. Ik wist dat ik die regels niet kende en in een dergelijke functie vast en zeker de meest eclatante flaters zou slaan. De enkele keer dat ik later wel eens, voor één dag een directiefunctie moest waarnemen maakte ik dan ook blunders. De zaak is dat ik het spoorboekje niet uit mijn hoofd kende en al mijn beslissingen in hun wijdvertakte samenhang niet overzag. Maar hier in Vught was het heel iets anders. Dit was een situatie waarin niemand wist wat en hoe hij het moest doen. Terra incognita. Een wit stuk op de kaart met "Hic sunt leones". Hier moest men improviseren, vindingrijk en creatief zijn. Gevoelig voor subtiele stromingen die door het volk gingen. Dat lokte mij wel en daar had ik blijkbaar ook talent voor.

Ik had het overzicht, hield de zaak goed in handen, delegerde veel en gaf iedereen veel ruimte en steunde verder alleen op een persoonlijk gezag. In deze stijl zou ik later nog vaker leiding geven op een wijze waar ik zelf plezier aan beleefde en die anderen ook prettig vonden. Op de laatste dag, voor we ontslagen zouden worden, speelden we met het 'bestuur', dat ondertussen geleidelijk met nog velen was aangevuld, een spelletje. We gingen nu toch uit elkaar en zouden elkaar misschien nooit meer zien en daarom zouden we onverhopen over elkaar ons oordeel geven. Het was interessant te horen dat men unaniem van mening was dat men bij mij nooit wist of ik iets speelde of dat het ernst was. Ik zelf voelde dat ook zo.

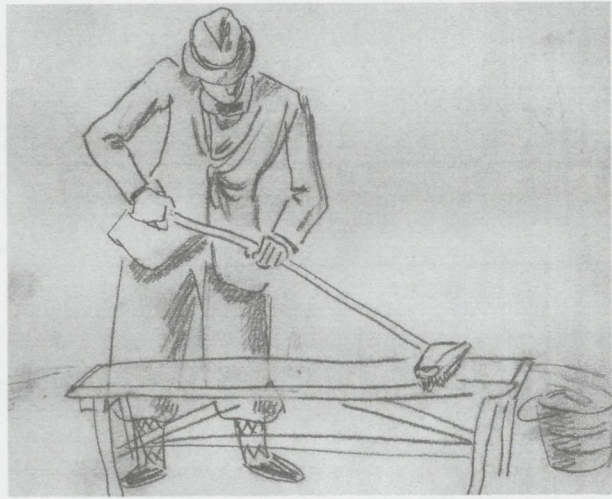
Eind maart konden we het kamp pas verlaten nadat we een formulier ondertekend hadden dat we over niets wat we in het kamp hadden gehoord of gezien mochten praten. En zo kwamen we eind maart weer even onverwacht vrij als we opgepakt waren zonder dat er ooit duidelijk was gemaakt wat er de reden van is geweest.

Vrije tijd

Buiten Kaarten in de
Vroege Voorjaarszon.

Schoonmaak

en Kruiwagen kan heel goed dienst doen als Chaise-longue

se volk te overtuigen van de noodzaak om van Hitler alle heil voor Europa te verwachten terwyl de eindoverwinning voor Duitsland vast stond. Maar de meesten luisterden stiekum naar de Engelse zender en de illegale pers gaf bericht~~ten~~ die in de officiële lezingen niet te vinden waren. Het ondergronds verzet raakte beter georganiseerd en deed soms spectaculaire overvallen, die echter dan weer met represailles tegen de burgerbevolking werden beantwoord. Zo was zowat de toestand in het begin van 1943 toen ik op Zaterdag 6 februari ~~zoals ik gewoon was~~ met het weekend naar den Bosch ging, ^(waar ik bijles gaf om de kost te verdienen) maar ondertussen eerst nog even in Utrecht het spaanse college van van Dam ging volgen. Dat was myn gewoonte in die tyd.

Ik had toen een half jaar college spaans gelopen by van Dam, ~~xxxx~~ die wel een goed docent was maar vaak wat theatraal zich zelf stond te beklagen dat hy zyn tyd verbeuzelde met dit elementaire college spaans terwyl hy beter lexicologisch werk kon doen. Hy was dan ook niet gemakkelijk en men behoorde wel goed by te zyn. Op deze zaterdag was hy weer bezig toen plotseling de deuren van de collegezaal open werden gegooit en een stel NSB-ers met getrokken pistool binnen stormden onder de uitroep: "Handen omhoog!" Volslagen verbaasd door deze operetteachtige overval stonden wy daar, van Dam inclusief, met onze handen omhoog. De NSB-ers waren wat nerveus en wisten blykbaar niet goed hoe het draaiboek verder ging. Sommige begonnen studenten te fouilleren op verboden wapenbezit. Anderen haalden alles uit boekentassen om te zien of er verboden lectuur of geheime instructies van de ondergrondse inzaten. Alles natuurlyk zonder enig resultaat. Maar ondertussen stonden wy maar te staan in afwachting waar dit alles toe zou moeten leiden. Van Dam smoesde wat met een

paar van deze jongens in hun zwarte uniform en mocht na enig gesmoes weggaan. Maar wy moesten nog een tydje wachten en toen werden wy afgevoerd naar autobussen die op het Domplein voor de universiteit klaar stonden. Er waren veel te veel studenten voor de beschikbare plaatsen zodat het mees^{de}deel moest staan. Waar zouden we heen gevoerd worden? We hadden geen idee wat ons boven het hoofd hing noch ook wat de reden voor deze merkwaardige vertoning was. Maar veel goeds zou het wel niet zyn, daar waren we langzamerhand wel gewend aan geraakt. Terwyl door ^{we} trech wegredeⁿ wisten nog enkelen te ontkomen door by een boch in de drukke straten, waar langzaam gereden werd de deur open te gooien en naar buiten te springen en in het gewoete verdwynen. Natuurlyk stopte de bus op het alarm van de bewakende NSB-ers die er weer met getrokken revolver achteraan gingen. Natuurlyk ^{we} zonder resultaat. Het was een echte Wild-West-film. Wy ondertussen, verwonderd, verder Zeker meer dan een uur tot wy het concentratiekamp van Vught binnen reden. Ik kende daar de omgeving natuurlyk heel goed. Ik had er vroeger overal rondgezworven. We moesten uitstappen en netjes door de straten tussen de barakken in het gelid marcheren naar een viertal barakken - twee onder een dak - die tussen zich een afgesloten ruimte hadden. Daar werden we naar een van de barakken gedirigeerd. Er was ^{waar} plaats voor tweehonderd personen. Alles was er uiteraard erg primitief. Een slaapzaal met houten britsen met stroozakken. Drie boven elkaar. Een sanitaire afdeling met zes wasbakken en zes WC's, zonder bril, zonder toiletpapier, zonder afscheiding. Men zat er letterlyk ^{publike} te kakken. En een verblyfsafdeling met houten banken en lange tafels, die de hele ruimte vulden en die kra^{ns} plaats boden aan de twee ^{honderd} mensen die er in ondergebracht waren. Er waren nog meer autobussen daar ^{daar} ^{daar}

met studenten uit Utrecht. Want er waren nog andere colleges aan de gang geweest. (In die tyd werkten we zaterdagsochtends nog gewoon of het een door de weekse werkdag was). Er waren zelfs twee studenten by, in jacquet, Rechten studenten die juist examen aan het doen waren en die nu in hun jacquet in het kamp zaten. Een hoogst ongewoon gezicht. De ene had juist zyn examen achter de rug en was geslaagd, de ander had net moeten beginnen en was door dit intermezzo lelyk gehandicapt. Maar ook de drie andere barakken begonnen zich te vullen met studenten uit Amsterdam, Wageningen en Delft. Het was dus duidelyk een razzia die tegen de studenten gericht was, maar merkwaardiger wyze waren er ook op een onverklaarbare wyze een paar brugers by betrokken geraakt, voornamelyk uit Rotterdam. Niet veel, een handjevol. Daar zaten we dan. Het was volslagen onduidelyk waarvoor en wat men verder met ons van plan was. Bovendien kregen we de indruk dat men in het kamp ook verrast was met onze komst. Het was onder-tussen namiddag en we hadden wel trek, maar we kregen niets te eten. Er liep wel een bewaker rond, een oude SS-er. Maar die wist ook niks. Het zou maandag worden voor we voor het eerst wat te eten kregen. De eerste dag was nogal chaotisch. We zaten daar op een kluitje terwyl het meerendeel vreemden voor elkaar waren. We kregen niets te horen en niets te zien. Er hing de onheilspellendheid van het onbekende lot dat ons te wachten stond. Het kon van alles zyn. We hadden de indruk dat we als gyzelaars voor een ^{het} of ander waren opgepakt. Wat dat was wisten we niet en ik zou er ook niet achter komen. Pas onlangs is het me uit latere geschiedschryving duidelyk geworden dat op de dag te voren generaal Seyffardt, de bevelhebber van het Nederlandse Vrywilligerslegioen door het Nederlandse verzet was neer-

geschoten. Als represaille voor de dood van Seyffardt 59 werden de razzias op studenten uit Amsterdam, Utrecht, Delft en Wageningen uitgevoerd. Als een reactie hierop (maar dat wisten wy natuurlyk niet) kwamen de universiteiten stil te liggen.

Daar zaten we dan. Het was niet erg koud, maar Februari is natuurlyk toch nog een winterse maand. We hadden een stroozak, maar geen dekens. Iedereen sliep dus maar met zyn kleren aan, eventueel met een jas erover. Bovendien was de eerste nacht, waarschyglyk ook doordat het velen toch op de zenuwen werkte, nogal rumoerig. Er werden overal opmerkingen in de trant van een soort galgenhumor gemaakt, die weer tot verdere opmerkingen aanleiding gaven. Er was wat nerveuze hilariteit vanwege de groteske situatie. Anderen die daardoor niet konden slapen uitten zich geprikkeld en kregen weer gevatte antwoorden. Kortom het was een bende en ik dacht: het is hoog nodig dat er hier wat leiding komt. Die zou er de volgende dag dan ook komen. We moesten 's morgens aantreden op een groot exercitieveld midden in het kamp. In een carré. Amsterdam, Utrecht, Wageningen, Delft, ieder aan een kant. Ik hoorde voor deze gelegenheid omdat ik in Utrecht opgepakt was by Utrecht. Het had natuurlyk even wat voeten in de aarde voor we keurig in het gelid stonden zoals de Duitsers dat zo graag zien. Maar toen het dan zo ver was kregen we nog geen nadere bijzonderheden te horen. Alleen vertelde de officier ons dat er voor iedere barak een "Stubeältester" moest komen. Of degene die Stubeältester wilde zyn maar een stap naar voren wilde doen. Ik overwoog of ik het wilde doen. Ik vond wel dat er goede leiding moest komen en ik dacht dat ik dat best zou kunnen geven, maar als iemand anders het wilde doen dan vond ik het best. Maar niemand trad by ons naar voren. Derhalve herhaalde

de officier, met stemverheffing, zyn verzoek. Ik stapte toen naar voren. Want anders dan zou er natuurlyk iemand aangewezen worden. We konden toen weer naar onze barakken terug. Daar klom ik op een tafel en sprak het volk toe: Ik ben zojuist als de verantwoordelyke voor deze barak aangesteld. Ik heb my daarvoor gemeld omdat deze Duitsers met hun Führerprincipe vinden dat overal iemand de leiding moet hebben ^{die} ~~en~~ verantwoordelyk kan worden gesteld. Naar de kampleiding toe ben ik dus de verantwoordelyke. Maar wy onder ons hebben daar natuurlyk een ander, meer demokratish, idee over. Vandaar dat ik voorstel dat wy, op demokratishche wyze, een raad van zes personen uit ons midden zullen kiezen, die met my de leiding vormen, ook al blyf ik naar buiten toe de verantwoordelyke persoon. Maar omdat we elkaar onvoldoende kennen meen ik dat we ons eerst onderling moeten beraden om kandidaten te stellen die ons eerst de beginselen die zy voorstaan zullen uiteenzetten, opdat wy zo tot een verantwoordde keuze van ons bestuur kunnen komen ~~dat~~ zich regelmatig in volksvergaderingen tegenover het volk ~~zal~~ kunnen verantwoorden over ~~het~~ beleid.

Dit viel in goede aarde en weldra was men druk bezig met de voorbereiding van de verkiezingspropaganda. Ik regelde ondertussen wat kleinere zaken. Het bleek dat de semi-arts Dupuis de verstgevorderde was op medisch gebied in ons midden en ik benoemde hem daarom tot barakarts. Later werd een apart gedeelte ingericht als ziekenboeg en een Rotterdamse binnenhuisarchitect, die toevallig ook opgevoerd was, melde zich al direct by my omdat hy "hoofdzuster" wilde worden. Hy bond zich een zakdoek als een verlegstersluiertje om het hoofd en sprak sedert dien alleen nog maar met Falsetstem. Ik denk dat hy homofiel was.

In ieder geval was hy voor de functie geknipt. Hy liep altyd wat heupwiegend achter de "dokter" aan met een opschrboek, om aantekeningen te maken by de grote visite en speelde zyn rol met zoveel overtuiging dat iedereen in hem inderdaad een echte hoofdzuster zag. Ook probeerde hy wat verlegen en tersluiks met de dokter te flirten, zodat men er een hele doktersroman achter kon vermoeden. Het waren dit soort dingen die de stoom van de ketel namen. Men vergat dat men in een concentratiekamp zat met een onzekere toekomst en stortte zich in een gespeelde actualiteit. Weldra verschenen er papieren ^{en} aan de wand met oproepen om op bepaalde kandidaten te stemmen met parodierende argumenten. Des avonds tydens de volksvergadering werden er speeches gehouden, echte verkiezingsreden, soms met een waar demagogisch talent. Ik herinner me een kandidaat die zyn toespraak als volgt begon: "A speech should be like a girls skirt, short, fascinating ^{but} ~~and~~ still hiding the subject." En ook een van de juridische studenten in jacquet verhieft zich. Zyn jacquet, waar hy in slipp op zyn stroozak was geleidelyk geheel verformfaaid en hy zag er uit als een klassieke landloper. Toch betoogde hy dat de aanwezigheid van een jacquet het bestuur meer luister by zouzetten en dat het ondenkbaar was dat er niet minstens één jacquet aan de ^{bestuur}stafel zou zitten. Hy werd op deze overtuigende argumentatie dan ook verkozen.

Elke avond werd er volksvergadering gehouden waarin mededelingen van de zyde van het bestuur werden gedaan, meestal by monde van my en waar men daarop kon vragen stellen, opmerkingen maken, tegenvoorstellen doen, kritiseren enzovoorts. Na de hele verkiezingsprocedure, was er dus een gekozen bestuur gekomen, die samen met my aan het hoofd van de barak aan de bestuurstafel zaten. Er kwam ^{en} by ons natuurlyk regelmatig mensen "uit het volk" aanlopen om van

alles te vragen en te overleggen. Wat de leiding van het kamp betreft merkten we weinig van ze. We werden aan ons lot overgelaten. We moesten op ons territorium blyven, maar verder konden we doen wat we wilden. We maakten daaruit op dat we de status van gyzelaar hadden. Dat bleek ook weldra doordat we post kregen en we zelfs pakjes mochten ontvangen. We hadden op de derde dag te eten gekregen. Een soort brei van aardappelen, kool of wortels, met water. Om te eten uit een grote kom met een yzeren lepel. Er moest een ploeg komen die regelmatig het eten aan de keuken moest gaan halen in gamellen en de gamellen moesten schoongemaakt weer terug bezorgd worden. Ondertussen had ik ook overleg en contact met de Stubeältester van de andere barakken. We wisselden ervaringen en ook diensten uit. Vooral Delft was praktisch. Als ~~er~~ lamp het niet deed of er een ander euvel was riepen wy altyd de ingenieurs erby. Die hadden natuurlyk niet zoveel materiaal en gereedschap, maar zy werden belast met het halen van het eten en kwamⁿ zo door het hele kamp en hadden weldra door waar er iets te "organiseren" viel. Men leert ~~wat~~ dan ook vry snel te leven in het "univers concentrationnaire". Het is een merkwaardige wereld, die als een eiland geïsoleerd in de werkelyke wereld bestaat, met eigen wetten en een eigen praktyk, die toch een afschaduwing van de grote wereld is. Alleen primitiever en grimmiger. ~~Waarom~~ By ons had het echter bovenal een ludiek aspect. Wy speelden een leven dat we zelf creeerden. Al gauw hadden we een volksuniversiteit opgericht en werden er lezingen gehouden over allerlei vaak heel interessante onderwerpen. Ikzelf hield een serie lezingen over de ontwikkeling van de moderne natuurkunde waar veel belangstelling voor was. Maar er waren ook merkwaardige lezingen. Byvoorbeeld Krol had aangekon-

203
digd dat hy een lezing wilde houden over het paard. De lezing werd steeds aangekondigd voor een bepaalde tyd, maar kort te voren weer uitgesteld omdat Krol steeds weer een andere reden had om er nog niet klaar mee te zyn. Hy speelde het net zoals de Groene altyd beloofde de volgende week iets over de axolotl te schryven. Op den duur was het ~~van~~ het interessantste te weten waarom de lezing weer werd uitgesteld. Maar na vele weken is het er tenslotte toch van gekomen. Ik herinner my hoe Krol, met een styl kuifje en een pedant snottetje, zeer ernstig en plechtig zyn lezing begon met de mededeling: "Men kan by het paard een onderscheid maken tussen hengsten en merries" en dit gegeven heeft ^{hy} dan nader uitgewerkt. ~~XXX~~ Toen we pakjes mochten ontvangen werden we door vrienden, familieleden en bekenden overstelpt met allerlei goede, eetbare of praktis**che** gaven. Het leek op den duur wel surprise avond. Als de pakketpost met ladingen binnen kwam werd het volk byeengeropen en werd alles gedistribueerd. Wel was er een clause door het bestuur gemaakt dat de eetwaren eerst de barakarts moesten passeren opdat die er dieet zaken uit kon halen voor zyn patienten. Zo hadden we een geelzucht patient die geen vet en vooral bladgroenten moest hebben. Voor het overige was de briefpost wel gecensureerd. Alle brieven waren opengemaakt. Maar er waren toch wel clandestiene berichten gebakken in cake of brood, waardoor we een beetje op de hoogte werden gehouden van wat er buiten het kamp gebeurde. We begrepen dat de universiteit stil lag en dat er aan alle kanten aan werd gewerkt om ons vry te krygen. Met de pakjes ontstond een nieuw probleem wat we met de verpakking moesten doen. Daarom werd een wedstryd uitgeschreven wie het fraaiste kunstvoorwerp kon maken van waardeloos mate-

204
 riaal. Iedereen leefde zyn creativiteit uit in wonderbare
 objets d'art en toen alles klaar was werd er een grote
 tentoonstelling gehouden met een vernissage. Er werd een
 inleiding gehouden over de kunst van het banale. Er waren
~~even~~ rondleidingen ~~aan~~ en by elk kunstvoorwerp werd
 een diepzinnige beschouwing over de diepere betekenis er-
 van ^{verstreckt} ~~aan~~. Maar op een nacht bleek dat er één van de
 waardevolle voorwerpen van waardeloos materiaal gestolen
 was. Er ontstond een enorme opwinding hierover. Het was
 verdwenen objet was een poppetje dat ergens aan een spy-
 ker had gehangen en dat daarom de naam "Barbartje" gekre-
 gen had. (Want "Barbertje moet hangen"). Er werd nu direct
 een grootscheepse speuractie naar Barbartje ingezet. Een
 detectivebureau dat zich ad hoc gevormd had werd in de arm
 genomen. Er werden voortdurend communiqués uitgegeven om-
 trent de gang van zaken. En na enige tyd werd er weer een
 overzichtstentoonstelling ge~~houden~~ van alles wat men in ver-
 band hiermede ontdekt had en wat tot de oplossing van de-
 ze geheimzinnige verdwyning by zou kunnen dragen. Het was
 alles hot news. Ik herinner my van de tentoonstelling al-
 leen nog maar de voetafdruk van de dief die in een schoe-
 nendoos met aarde te aanschouwen was. Maar tenslotte was
 het toch zover dat er een verdachte was en toen werd er
 een hele rechtzaak van gemaakt waar de juridische studen-
 ten zich in uit konden leven. We kozen voor een jury-recht-
 spraak omdat dat weer eens iets anders was. Er was een
 heuse rechtbank met advocaten en gerechtsdianaars en na-
 tuurlyk een publike tribune waar de rest van het volk de
 ontknoping van deze schaking van Barbartje met spanning
~~volgde~~ volgde. Het heeft alles byeen een paar dagen geduurd.
 Natuurlyk waren er andere dingen. Onze cipier was een
 oudere, vry gemoedelyke, SS-er die van de hele zaak zo als
~~nt~~ by ons toeging niets begreep. Met name de hoofzuster

die haar travestiefol in een steeds volmaaktere uitrustin-
 speelde, ^(zyn verstand van) ging wat hy zich by een concentratiekamp voorstel-
 geheel te boven. Maar het moest er wel netjes by ons uit
 zien, want daar was hy weer verantwoordelyk voor en het
 bleek dat men met de lucifers en de sigaretten-peuken in
 de openruimte tussen de beide dubbelbarakken te luchthar-
 tig omsprong. Dat kon zo niet. Er moest een grote schoon-
 maak gehouden worden zodat alles weer blitzblank und sa-
 ber was. Een rotwerk omdat allemaal weer uit het losse
 zand byeen te zamelen. Maar we maakten er weer wat van.
 Ik ~~aan~~ organiseerde een speciaal comité, die alle ge-
 vonden lucifers en sigarettenpeuken zorgvuldig centraal
 registreerde. Ieder ging dus op zoek en wie iets gevonde
 had bracht dat naar het centrale reinigingscomité. Hierk
 was er een speciale beloning uitgelooft voor de vinder
 van de 500ste lucifer. Krol bleek dat de zyn. Krol van
 het paard. Er werden officiele speeches gehouden voor he
 verzamelde volk waarin gestipuleerd werd hoe belangryk h
 was dat alles blitzblank und sauber was. En Krol werd te
 gejuicht. De brave SS-er schudde zyn hoofd toen hy zag
 wat zyn opdracht had losgemaakt. Bovendien werden nu voc
 taan in de kale bomen die er wat spaarzaam stonden aan
 touwtjes blikje gehangen op een artistiek verantwoordde
 wyze. Ook hier werd veel werk van ~~gma~~ gemaakt maar onze
 SS-er vond dat dit te gek werd. Ik kon hem echter over-
 tuigen dat ^(het ophangen van "asbakken") ~~dat~~ de effectiefste manier was om voortaan
 het gebied blitzblank und sauber te houden. Zo gingen de
 weken voorby zonder dat er duidelykheid kwam hoewel geru-
 ten gingen dat we waarschyglyk weer vry gelaten zouden
 worden en dat de universiteit weer zou beginnen maar dat
 iedereen een loyaliteitsverklaring zou moeten onderteken
 We vergaderden daarover en besloten om die loyaliteits-

Er waren natuurlijk ook de dagelijkse huishoudelijke bezigheden. Er waren op den duur paardedekens voor ons gekomen en die moesten regelmatig uitgeklopt worden buiten. De banken en tafels werden regelmatig schoongemaakt. Maar bovendien waren er naast alles wat moest en dat goed georganiseerd was geraakt en alles wat kon en mocht zoals de door onszelf gecreeerde activiteiten, die ook veel tijd in beslag namen toch ook nog wel een beetje vrije tijd dat ieder op zijn eigen wijze kon besteden. Men zat wat in de schrale voorjaarszon of las een boek. Er waren er die een kapperswinkel begonnen waren. +k placht wat te tekenen want ik had gelukkig, zoals gewoonlijk, mijn schetsboek en tekenpen met oostindische inkt bij me. Dat was iets wat sedert ik in Amsterdam was gewoonte was geworden. Het was overigens interessant om de groep dynamische ontwikkelingen te volgen van een groep mensen, die elkaar niet kennend en zonder doel bij elkaar gezet werden op een beperkte ruimte en die blijkbaar een bepaalde wetmatigheid volgden. Ik bekeek dat zo eens en probeerde dat te analyseren. Ik hield dan elke zaterdagavond, voor het verzamelde volk een soort five-minutes-talk, die overigens meestal wel een kwartier of langer duurde, waarin ik die analyse van de ontwikkeling van de groepsgeest als een soort collectief gewetensonderzoek voordroeg en wat een enorme belangstelling had. Men zat daar ademloos naar te luisteren en niemand wilde het missen. Ik vond het zelf ook verrassend wat ik op deze wijze leerde. Na een eerste week van onwennigheid en orientatie ontstaat er een merkwaardige wederzijdse interesse en tolerantie die weer gevolgd werd groepsvormingen met wederzijdse argwaan die tot regelrechte achterdocht met latente en soms zelfs openlijke conflicten kon leiden. Het was zaak dat in de hand

schouwen. Met name speelde dat op het gebied van levens-

overtuiging en godsdienst. Wy hadden bij onze groep ook een paar geestelijken. Om precies te zijn waren er twee jezuiten en twee fransiskanen. En die begonnen, toen ze miswyn opgestuurd hadden gekregen direct met missen te lezen. Dat werd besproken, dat ze dat zouden mogen doen. En daar was aanvankelijk van protestantse zijde een genuïne belangstelling voor omdat ook eens mee te maken waarop de paters met missionaire yver begonnen met alles uit te leggen en er hele verhandelingen over te houden. Maar deze oecumenische sfeer werd later weer vertroebeld doordat de paters te yverig waren en de protestanten vreesden dat ze hen trachtten te bekeren en meenden dat de katholieken (ik was ten slotte ook katholiek) weer eens naar de hegemonie streefden. Zodat ik in mijn zaterdagavond-overzicht, waarin ik de weken altyd namen gaf naar het opvallendste gebeuren, na de oecumenische week ook de week van de godsdienstoorlogen moest bespreken. Dit had alles een kathartisch effect en dat was wel nodig om binnen een dergelijke gedwongen gemeenschap waaraan men niet kon ontkomen de spanningen binnen aanvaardbare grenzen te houden. Maar er was nog een gelukkig samenspel en wel met Wim Krayenhof. Hy was oorspronkelijk een indologiestudent, maar was in de oorlog maar overgegaan naar rechten omdat de indologische afdeling te Leiden opgeheven was. Hy was heel scherpzinnig en geestig. Hy had een belangryke rol in het ondergronds verzet, wat we echter toen niet wisten. Hy had echter mijn tactiek heel zuiver gevoeld en speelde daarop in door al het gemurmureer dat hy onder het volk merkte in de dagelijkse avondvergadering ~~van het verzet~~ ter sprake te brengen op een licht gecharcheerde wijze en zich daarbij "His majesty's most loyal opposition" te noemen. Op deze wijze kwamen in het verborgen smeulende onbehage-

lykheden toch ter sprake en ~~xxxxxx~~ werd voorkomen dat ze tot hinderlyke spanningen zouden ontvlammen. We hadden er met elkaar nooit over gesproken. Wim zorgde ervoor dat hy, als stem van de oppositie, nimmer werd ingelyfd by het "bestuur" en ieder zag ons beiden als tegenstanders waarby Wim zyn kritiek uitte op bestuursbeslissingen of maatregelen. Maar ik denk dat weinigen in de gaten hadden dat dit een subtiel gecoördineerd spel was om het geheel in balans te houden en dat wy zonder enig scenario meteen elkaar begrepen en op elkaar inspeelden. En ik denk dat we er beiden veel plezier aan beleefden om onze rollen op een overtuigende wyze te spelen en dat we erdoor veel waardering voor elkaar kregen. Later, toen we in Djakarta op doorreis naar Flores, met de Oranje aankwamen stond hy daar omdat hy, by de Nederlandse Stoomvaartmaatschappij werkend op dat moment, onze namen op de passagieeslyst had gezien. Hy leidt ons door alle formaliteiten heen ~~en heeft voor ons het boek "Ata Kiwan" (een waarlyk zeldzame gift) over Flores.~~ Nog veel later blykt hy een van de Nederlandse Captains of industry te zyn geworden.

Ik vond het avontuur in Vught heel boeiend. Ik leerde er veel van en het bleek achteraf dat velen myn leiding, die ik er met veel plezier gaf, zeer op prys gesteld ~~///~~ hebben. Ik denk ook dat het in onze barak veel beter ging dan in de andere, ofschoon die ook wel leuke dingen hadden. Zo had belyft byvoorbeeld een cabaret dat door de vier barakken op tournee ging en best aardig was. ~~///~~ * ~~→~~ 208-1 Myn ouders en Jeanne-Marie zorgden met brieven en pakjes voor me en Jeanne-Marie hield in Amsterdam in samenwerking met Ome Kees (die haar altyd "Jopie" noemde) myn belangen wat in de gaten. Op den duur werden er steeds meer mensen vrygelaten en tenslotte eind Maart de hele boel nadat we

→ 209 202.

*

Dat my dat leiding geven in dit geval zo goed afging is iets dat eigenlyk wat verwonderlyk is. Ik had en heb my altyd verre gehouden van wat een officieel bestuur was. +k voelde my daar niet toe capabel en ik was het ook niet. In een officieel bestuur, al was het maar van een studentenvereniging, bestaan allerlei regels en gewoonten die men in die functie verondersteld wordt te kennen. Ik wist dat ik die regels niet kende en in een dergelyke functie vast en zeker de meest eclatante flaters zou slaan. De enkele keer dat ik later wel eens, voor één dag, een directiefunctie moest waarnemen maakte ik dan ook blunders. De zaak is dat ik het spoorboekje niet uit myn hoofd kende en al myn beslissingen in hun wydvertakte samenhang niet overzag. Maar hier in Vught was het heel iets anders. Dit was een situatie waarin niemand wist wat en hoe hy het moest doen. Terra incognita. Een wit stuk op de kaart met "Hic sunt leones". Hier moest men improviseren. Vindingryk en creatief zyn. gevoelig voor subtiele stromingen die door het volk gingen. Dat lokte my wel en daar had ik blykbaar ook talent voor. Ik had het overzicht, hield de zaak goed in handen, delegeerde veel en gaff iedereen veel ruimte en steunde verder alleen op een persoonlyk gezag. In deze styl zou ik later nog vaker leiding geven op een wyze waar ik zelf plezier aan beleefde en die de anderen ook prettig vonden.

Op de laatste dag, voor we ontslagen zouden worden, speelden we met het "bestuur", dat ondertussen geleidelyk met nog velen was aangevuld, een spelletje. We gingen nu toch uit elkaar en zouden elkaar misschien nooit meer zien en daarom zouden we onverholen over elkaar ons oordeel geven. Het was interessant te horen dat men unaniem van mening was dat men by my nooit wist of ik iets speelde of dat het ernstig was. Ik zelf voelde dat ook zo.

209

een formulier ondenkend hadden dat we over niets
wat we in het Kamp hadde gehoord of gezien mochten praten.

En zo kwamen we eind maart weer even onverwacht vrij
als we opgepakt waren zonder dat er ooit duidelijk was
gemaakt wat er nu eifenlyk aan de hand was geweest.